

JÓZEF BAKALARZ TChr

**DOKUMENTY NORMATYWNE PAPIESKIEJ KOMISJI
DLA SPRAW DUSZPASTERSTWA MIGRANTÓW I TURYSTÓW**

WPROWADZENIE DO DOKUMENTÓW

Ustanowiona przez papieża Pawła VI w dniu 19 marca 1970 r. Papieska Komisja dla Spraw Duszpasterstwa Migrantów i Turystów prowadzi szeroką i różnorodną działalność na rzecz ludzi wędrujących: migrantów, marynarzy i podróżujących statkami, lotników, koczowników, turystów, pielgrzymów itp. Głównym jednak zadaniem Komisji jest współpraca z krajowymi konferencjami biskupów w zakresie rozwiązywania problemów dotyczących duszpasterstwa „ludzi w drodze”¹.

Już w dokumencie powołującym Komisję do życia znalazło się zastrzeżenie, że „do papieża będzie należało przyznanie nowej Komisji uprawnień, które wydają się konieczne lub pożyteczne”². I właśnie do tych szczególnych uprawnień, które ona otrzymała, należy prawo wydawania pewnych aktów normatywnych, zwłaszcza instrukcji i dekretów generalnych, poprzez które wpływa ona najbardziej skutecznie na rozwój duszpasterstwa migracyjnego.

W poprzednich tomach naszego wydawnictwa zostały opublikowane dwa ważne dokumenty Komisji, mające charakter pastoralny³. Obecnie oddajemy do rąk czytelników dwa inne, godne uwagi dokumenty normatywne, a mianowicie: instrukcję *De cleri transitu ab una ad aliam dioecesim* z 29 VI 1974 r.⁴ oraz dekret *Pro materna* z 19 III 1982 r.⁵ Wspólnym mianownikiem ideowym obu tych dokumentów jest dążenie Kościoła do ułatwienia, na drodze prawnej i dyscyplinarnej, opieki duchowej nad ludźmi wędrującymi.

¹ R. Karpiński. *Dziesięć lat pracy Papieskiej Komisji do Spraw Duszpasterstwa Migracji i Turystyki w obronie praw człowieka*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 28:1981 z. 5 s. 101-116.

² Paulus VI. *Motu proprio Ecclesiae Sanctae* 19 III 1970 nr 4. AAS 62:1970 s. 196.

³ Lettera *La Chiesa e la mobilità umana* 26 V 1978. AAS 70:1978 s. 357-378. *Studia polonijne*. T. 5. Lublin 1983 s. 9-27; Instruzione *La pastorale degli emigranti* 26 V 1978. „On the Move” 8:1978 nr 1 s. 73-94. *Studia polonijne*. T. 6. Lublin 1985.

⁴ „On the Move” 4:1974 nr 2 s. 9-12.

⁵ Tamże 12:1982 nr 1 s. 75-76; AAS 74:1982 s. 742-745.

Wprawdzie treść prezentowanych poniżej dokumentów jest w zasadzie jasna, ale jej pełniejsze zrozumienie wymaga historyczno-prawnej retrospekcji, która pozwala dostrzec z jednej strony tło przedstawianych zagadnień, a z drugiej modyfikacje, które omawiane dokumenty wprowadzają do dotychczasowej dyscypliny kościelnej.

1. INSTRUKCJA *DE CLERI TRANSITU*

a) *Geneza instrukcji*

Instrukcja, o której tu mowa, nie jest bynajmniej dokumentem samoistnym, ale jej treść jest oparta i zakorzeniona w szerszym kontekście dyscypliny kościelnej regulującej migrację i inkardynację duchownych w diecezjach zamorskich. Dlatego należy tu przypomnieć, że od końca XIX w. Stolica Apostolska wydała liczne dokumenty, które stopniowo ograniczały zamorskie wędrówki duchownych⁶. Istotną treść tych dokumentów przejęła w 1952 r. konstytucja apostolska *Exsul Familia*, według której wszyscy kapłani diecezjalni, a w pewnych okolicznościach także zakonnicy, którzy zamierzali udać się – czasowo lub na stałe – z Europy na inne kontynenty, musieli – pod groźbą kary suspensy *a divinis* – otrzymać specjalne pozwolenie Kongregacji Konsystorialnej⁷.

Nadto kapłani objęci specjalnymi restrykcjami w tej dziedzinie, w tym również wszyscy misjonarze migrantów (ci ostatni nawet wówczas, gdy emigrowali do innego kraju na tym samym kontynencie), musieli uzyskać dodatkowe pozwolenie wspomnianej Kongregacji, gdy chcieli inkardynować się w diecezji gościnniej⁸.

Tymi surowymi przepisami Stolica Apostolska starała się regulować emigrację kapłanów na inne kontynenty, a równocześnie zamierzała dokonać niezbędnej selekcji i doboru duszpasterzy wśród migrantów.

W okresie posoborowym przepisy te stały się z wielu względów anachroniczne. Najpierw dlatego, że Sobór Watykański II ukazał zagadnienie migracji kapłanów w nowym świetle doktrynalnym; według Soboru, kapłaństwo ma charakter uniwersalny i jest skierowane do wszystkich ludzi bez ograniczeń rasowych czy narodowych. Dlatego prezbiterzy powinni – według Soboru – przejawiać troskę nie tylko o dobro własnej diecezji, lecz także o potrzeby całego Kościoła, okazując gotowość spełniania swej posługi w krajach misyjnych, odczuwających brak duchowieństwa oraz wymagających specjalnego apostolatu, co dotyczy głównie duszpasterstwa migrantów⁹.

⁶ J. Bakalarz. *Normy kanoniczne regulujące wyjazd kapłanów do krajów zamorskich*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 24:1977 z. 5 s. 105-118.

⁷ Pius XII. Const. ap. *Exsul Familia* 1 VIII 1952 tit. II nr 3. AAS 44:1952 s. 649-704.

⁸ Tamże nr 3 § 2; J. Bakalarz. *Inkardynacja kapłanów w diecezjach zamorskich*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 26:1979 z. 5 s. 79-93.

Opierając się na nauczaniu i praktycznych wskazaniach Soboru papież Paweł VI w Motu proprio *Ecclesiae Sanctae* z 6 VIII 1966 r. określił nowe przepisy prawne, ułatwiające przenoszenie się duchownych do innej diecezji, a także wprowadził nową formę inkardynacji kapłanów, dokonującej się, po spełnieniu odpowiednich warunków, mocą samego prawa (*ipso iure*)¹⁰.

Odtąd zrodziła się jednak wątpliwość, czy nowe przepisy, pozostawiające sprawę migracji kapłanów kompetencji zainteresowanych biskupów, dotyczą również wyjazdów do krajów zamorskich. Mimo że istniała tu podstawa do opinii, że M.p. *Ecclesiae Sanctae* milcząco zmieniło przepisy specjalne zawarte w *Exsul Familia*, to jednak późniejsze pismo Kongregacji Konsystorialnej potwierdziło pośrednio ich obowiązywanie¹¹.

Właśnie w tej doktrynalnie i prawnie zmienionej a przecież równocześnie niejasnej sytuacji zachodziła potrzeba, aby jednoznacznie i wyraźnie rozstrzygnąć problem dyscypliny migracji kapłanów na inne kontynenty. Zajęła się tym Papieska Komisja, które przeanalizowała całe zagadnienie w świetle nauki Soboru z uwzględnieniem współczesnych warunków i potrzeb duszpasterskich w Kościele. Owocem jej badań jest instrukcja *De cleri transitu*.

b) Charakterystyka instrukcji

Dokument ten dzieli się na dwie części: w pierwszej wskazuje potrzebę odnowy dotychczasowych przepisów o migracji duchowieństwa, a w drugiej podaje nowe dyspozycje dotyczące wyjazdów oraz inkardynacji kapłanów do krajów zamorskich.

Przepisy instrukcji mają charakter powszechny i obowiązują w sposób jednolity w całym Kościele, bez różnic – jak to było dotąd – dla jakichkolwiek kontynentów. Dotyczą więc one wszystkich kapłanów udających się do krajów zamorskich, a także chcących się inkardynować *in transmarinis dioecesisibus*. W instrukcji nie ma wzmianki o zakonnikach, jednak ogólne sformułowanie prawa wskazuje, że odnosi się ona również – z pewnymi oczywiście różnicami – do nich. Nie dotyczy ich jedynie wówczas, gdy kapłan zakonny wyjeżdża, za zgodą wyższego przełożonego, do domu zakonnego własnego zakonu.

Szczegółowe normy o migracji kapłanów do krajów zamorskich instrukcja różnicuje w zależności od dwóch kryteriów: od racji wyjazdu (kryterium pierwszorzędne) i od czasu trwania migracji (kryterium drugorzędne).

⁹ Dekret *Christus Dominus* nr 6; Dekret *Presbyterorum ordinis* nr 10; J. Esquerda Bifet. *La distribución del clero según los documentos conciliares y postconciliares del Vaticano II*. Brugos 1972.

¹⁰ I nr 1-3. AAS 58:1966 s. 759-760.

¹¹ *Normae pro sacerdotibus migrantibus 4 IX 1967. Leges Ecclesiae*. Ed. X. Ochoa. T. 3. Roma 1972 nr 3612; Bakalarz. *Normy kanoniczne* s. 113-114.

I tak, przy wyjeździe do krajów zamorskich z przyczyn pastoralnych kapłani nie potrzebują już specjalnego pozwolenia Stolicy Apostolskiej. Bez względu na czas trwania wyjazdu takich kapłanów obowiązują odtąd tylko ogólne przepisy o angażowaniu kapłana w pracy duszpasterskiej w innej diecezji. Zgodnie z nimi wyjeżdżający powinien być przydatny i odpowiednio przygotowany do pracy w innym kraju¹². Na wyjazd zaś musi on otrzymać pozwolenie własnego biskupa lub przełożonego zakonnego, po ich uprzednim porozumieniu się w tej sprawie z biskupem diecezji, w której kapłan ma pracować¹³. Jednakże w wypadku misjonarzy migrantów wymagane jest przy tym – o czym instrukcja nie wspomina – pośrednictwo konferencji biskupów kraju *a quo* i odpowiedniej konferencji w kraju *ad quem*¹⁴. Przy wyjeździe do krajów zamorskich nie z przyczyn ściśle duszpasterskich, np. z racji studiów, turystyki czy pielgrzymki kapłani nie potrzebują odtąd pozwolenia Stolicy Apostolskiej. Prawna odpowiedzialność w tej materii spada na miejscowych ordynariuszy. Normy, które określają bliżej tę odpowiedzialność, specyfikują się w zależności od czasu trwania wyjazdu.

W wypadku wyjazdu na okres do dwóch miesięcy duchowny musi uzyskać jedynie pozwolenie od własnego ordynariusza, chyba że w danym kraju przepisy partykularne zastrzegają wymogi prawa powszechnego. tak jest np. w Polsce, skąd wyjazd kapłanów do USA wymaga nadto pozwolenia przewodniczącego Konferencji Biskupów Polskich, czyli ks. prymasa¹⁵.

Na wyjazd kapłana do krajów zamorskich na czas dłuższy niż dwa miesiące wymagane jest pisemne pozwolenie zarówno ordynariusza *a quo* jak i ordynariusza *ad quem*, którzy wcześniej porozumiewają się w tej sprawie.

Instrukcja *De cleri transitu* znosi też dotychczasowe ograniczenia w dziedzinie inkardynacji misjonarza migrantów w diecezji gościnnej. Odtąd inkardynacji tej można dokonać według ogólnych norm prawa, a więc poprzez tzw. inkardynację formalną (wymiana odpowiednich dekretów między zainteresowanymi biskupami) lub inkardynację *ipso iure*, po upływie 5 lat pracy w obcej diecezji i spełnieniu innych prawem określonych warunków¹⁶.

Omawiany dokument przekazuje więc kierownictwo migracją duchownych na inne kontynenty miejscowym biskupom. W swym ostatnim numerze zawiera on jednak dyspozycję wyjątkową, przewidzianą w sytuacji nadzwyczajnej.

¹² Zob. *Codex Iuris Canonici* (1983 r.) can. 271-272.

¹³ *Ecclesiae Sanctae* I nr 3 § 2-5.

¹⁴ S. Congr. Episcopis. *Instructio de pastoralis migratorum cura* 22 VIII 1969 nr 36 § 1-2. AAS 61:1969 s. 632.

¹⁵ Wytoczne Konferencji Episkopatu Polski w sprawie wyjazdu księży za granicę 24 I 1974. „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 64:1974 s. 125-126; Postanowienie Rady Głównej Episkopatu Polski w sprawie wyjazdów księży z Polski do USA 18 XI 1975. „Informator Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej” 13:1976 nr 2 s. 1; Bakalarz. *Normy kano-niczne* s. 116.

¹⁶ *Codex Iuris Canonici* can. 270-272.

czajnej, gdy mianowicie biskup własny danego kapłana jest z jakichś względów „przeszkodzony” (*impeditus*), czyli gdy jest obiektywnie utrudniony kontakt między danym kapłanem a biskupem. Wówczas po wspomniane pozwolenia należy zwracać się do Papieskiej Komisji, która doraźnie zajmuje miejsce ordynariusza danego kapłana.

Tak więc przepisy instrukcji *De cleri transitu* są, w porównaniu z dotychczasowymi, bardzo elastyczne i szerzej niejako otwierają bramy na inne kontynenty dla kapłanów, którzy pragną tam poświęcić się pracy duszpasterskiej.

2. DEKRET PRO MATERNA

Drugim ważnym dokumentem normatywnym Papieskiej Komisji jest dekret *Pro materna*, który ma na celu uzupełnić braki i niedostatki w duchowej opiece nad różnymi kategoriami ludzi wędrujących, poprzez udzielenie im i ich duszpasterzom nadzwyczajnych uprawnień i przywilejów.

a) Geneza dekretu

W odniesieniu do przeszłości należy wspomnieć, że już papież Klemens VIII w konstytucji *Cum sicut* z 26 VII 1596 r. udzielił pewnych przywilejów emigrantom włoskim w zakresie korzystania z sakramentu pokuty i przyjmowania Komunii św. wielkanocnej¹⁷. Od końca XIX w. Stolica Apostolska udzielała specjalnych uprawnień kapłanom w dziedzinie spowiadania wiernych w czasie podróży na statkach¹⁸, a następnie również innych uprawnień i przywilejów, ułatwiających przyjmowanie sakramentów czy spełnianie praktyk religijnych przez migrantów i podróżujących statkami.

Decydujące znaczenie w tej dziedzinie miała konstytucja *Exsul Familia* z 1952 r. oraz dopełniające ją poniekąd trzy dekrety Kongregacji Konsystorialnej, zatytułowane *Normae et facultates*, wydane kolejno: 19 marca¹⁹, 2 kwietnia²⁰ i 10 grudnia 1954 r.²¹ W owych dekretach Stolica Apostolska udzieliła odpowiednio kapelanom emigrantów, kapelanom marynarzy i kapelanom podróżujących statkami następujących uprawnień specjalnych: bierzmowania wiernych znajdujących się w niebezpieczeństwie śmierci, korzystania z ołtarza przenośnego, celebrowania mszy pod gołym niebem, cele-

¹⁷ *Magnum Bullarium Romanum*. T. 3. Luxemburgi 1727 s. 63-64.

¹⁸ S. Congr. Officii: decr. *Quum identidem* 17 III 1869. *Collectanea S. Congregationis de Propaganda Fide*. T. 2. Romae 1907 nr 1343; decr. *In congregatione* 9 IV 1900. *Codicis Iuris Canonici Fontes*. Ed. P. Gasparri – I. Seredi. T. 4. Romae 1926 nr 1238.

¹⁹ AAS 46:1954 s. 415-418.

²⁰ Tamże s. 248-252.

²¹ Tamże 47:1955 s. 91-92.

browania mszy o północy w Boże Narodzenie i Nowy Rok, celebrowania mszy w kaplicach prywatnych w Wielki Czwartek, binowania i trinowania mszy w niedziele i święta nakazane, celebrowania mszy wieczorem, rozgrzeszania wiernych w czasie podróży morskiej od grzechów i kar zastrzeżonych, poświęcania dewocjonaliów i paramentów liturgicznych²².

Wiernym zaś, a konkretnie emigrantom, marynarzom i podróżującym statkami, dekrety te udzielały przywilejów: spełniania obowiązku komunii wielkanocnej w ciągu całego roku, zadośćuczynienia obowiązkowi uczestniczenia we mszy sprawowanej na ołtarzu przenośnym, możliwości uzyskania wielokrotnego odpustu zupełnego w kaplicy misji lub w kaplicy okrętowej w dniach 2 sierpnia i 2 listopada²³.

W okresie posoborowym, w związku z odnową dyscyplinarną i liturgiczną w Kościele, niektóre z uprawnień i przywilejów zdezaktualizowały się. Stąd zachodziła potrzeba odnowy dokumentów z tej dziedziny.

Papieska Komisja, o której tu mowa, przedyskutowała tę sprawę na swym plenarnym zebraniu w dniach 27-29 IX 1981 r., a następnie przekonsultowała ją także z kompetentnymi dykasteriami Kurii Rzymskiej i odpowiednimi komisjami episkopatów krajowych²⁴. 19 grudnia tegoż roku przewodniczący Komisji – kard. S. Baggio – przedstawił projekt nowego dekretu papieżowi Janowi Pawłowi II, który dokument ten zatwierdził i zarządził jego ogłoszenie²⁵. Ostatecznie 19 III 1982 r. dekret *Pro materna* podpisali: przewodniczący Papieskiej Komisji kard. S. Baggio i jego zastępca abp E. Clarizio. Ten drugi specjalnym listem z 16 kwietnia tegoż roku rozesłał dekret do konferencji biskupów poszczególnych krajów²⁶.

b) Charakterystyka dekretu

Dekret *Pro materna* zawiera różnorodne, rozproszone dotąd w różnych dokumentach, specjalne uprawnienia i przywileje, udzielone przez Stolicę Apostolską wszelkim kategoriom osób objętych zjawiskiem ruchliwości ludzkiej.

Część wstępna dekretu uzasadnia potrzebę objęcia „matczyną opieką” ludzi w drodze, wyrażającą się m.in. udzielaniem im przywilejów, które w dotychczasowej praktyce okazały się owocne i potrzebne, a które są podyktowane trudnymi warunkami życia ludzi wędrujących, a co za tym idzie – również skomplikowanymi warunkami duszpasterstwa.

²² J. Ferretto. *In normas et facultates pro sacerdotibus in spiritualem navigantium, maritimum et emigrantium curam incumbenibus adnotationes*. „Apollinaris” 28:1955 s. 81-99.

²³ Tamże, s. 99-103.

²⁴ *Facolta' per i cappellani della mobilita' e privilegi per i fedeli*. „Servizio Miranti” 18:1982 nr 5-6.

²⁵ Dekret *Pro materna* – zakończenie.

²⁶ „Servizio Migranti” 18:1982 nr 5-6 s. 7 (Dossier).

Część normatywna dekretu zawiera (w dwóch rozdziałach): uprawnienia dla kapelanów reprezentujących różne sektory duszpasterstwa (I) oraz przywileje dla wiernych poszczególnych kategorii ludzi wędrujących (II).

Zawarta w dekrecie lista uprawnień i przywilejów bazuje wprawdzie na dotychczasowych określeniach, ale jest ona też znacznie zmieniona. Niektóre z dotychczasowych uprawnień i przywilejów dekret milcząco znosi, inne poszerza, przynosi nowe, a wszystkie zachowane rozciąga na liczne kategorie kapelanów i wiernych, objętych zjawiskiem ruchliwości ludzkiej.

Na liście siedmiu specjalnych uprawnień kapelanów ludzi wędrujących cztery dotyczą różnych udogodnień w sprawowaniu Eucharystii, a mianowicie: binacji i trinacji, celebry mszy w Wielki Czwartek w godzinach rannych i wieczornych, używania podczas mszy lamp elektrycznych zamiast świec oraz przechowywania Najświętszego Sakramentu w ruchomych kaplicach. Dwa dalsze uprawnienia służą ułatwieniom w zakresie spowiadania i udzielania absencji od kar kościelnych; wreszcie ostatnie poszerza możliwości udzielania wiernym sakramentu bierzmowania.

Dekret pominął milczeniem pięć dotychczasowych uprawnień, dotyczących: ołtarza przenośnego, celebracji mszy na wolnym powietrzu, celebracji i rozdawania Eucharystii o każdej porze dnia, poświęcania dewocjonalików i paramentów liturgicznych. Te bowiem uprawnienia specjalne stały się w międzyczasie uprawnieniami zwyczajnymi²⁷.

Udzielone ze szczególnej życzliwości papieskiej uprawnienia kapelanów poszczególnych sektorów duszpasterstwa ludzi w drodze mogą wykonywać w czasie trwania swego urzędu (po otrzymaniu oficjalnej nominacji), w odniesieniu do wiernych powierzonych ich opiece, zawsze dla słusznej racji, którą jest dobro duchowe wiernych, a także z zachowaniem innych przepisów liturgicznych i kanonicznych²⁸.

Ponieważ wspomniane i określone bliżej w dekrecie uprawnienia kapelanów posiadają z mocy samego prawa (*ipso iure*) i na stałe, mogą je oni również delegować swym prawnym zastępcom²⁹.

Drugi rozdział dekretu *Pro materna* zawiera w 9 numerach wypunktowane kolejno trzy grupy przywilejów, udzielonych różnym kategoriom wędrujących wiernych. Dotyczą one ułatwień w dziedzinie: zachowania prawa o poście i wstrzemięźliwości, korzystania z odpustów w dniach 2 sierpnia (Odpust Portiunkuli), 2 listopada i w święto patronalne kaplicy, wreszcie udzielania Komunii św. przez szafarza nadzwyczajnego, czyli przez osobę świecką.

Niektóre z dotychczasowych przywilejów wiernych, jak np. spełnianie obowiązku Komunii wielkanocnej w ciągu całego roku czy zadośćuczynienie

²⁷ Por. can. 931, 932, 1168, 1169.

²⁸ *Facultes*. „On the Move” 12:1982 nr 2 s. 20.

²⁹ Dekr. *Pro materna* I nr 8; *Facolta* s. 6.

obowiązkowi uczestniczenia we mszy sprawowanej na ołtarzu przenośnym, stały się już dziś zwyczajnym prawem wszystkich wiernych.

Jakkolwiek zamieszczone dalej dokumenty nie należą do fundamentalnych ustaw kościelnych w dziedzinie duszpasterstwa migrantów, a regulują jedynie sprawy wycinkowe, w części nawet drobne, to jednak – zwłaszcza w połączeniu z ustawami zasadniczymi – świadczą one o prawdziwie „matczynej”, wręcz tkliwej trosce Kościoła o dobro duchowe ludzi w drodze.